

СӨЗ МӘЙЙЕГІ

СӨЗ МӘЙЕГІ

(қазақ мақал-мәтелдері)

Құрастырып, баспаға әзірлеген
Таңатқан РСАЕВ

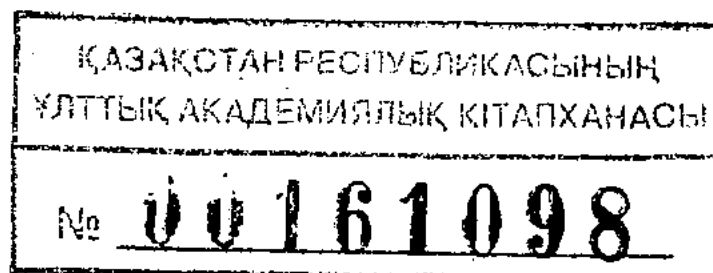
“Қазақ энциклопедиясы”
2007 ж.

ББК 82.3*Қаз.
С 16

С16 СӨЗ МӘЙЕГІ/Бас ред. **Б.Аяған** — Алматы:
“Қазақ энциклопедиясының” Бас редакциясы, 2007. — 552 бет.

ISBN 9965-893-12-8

Бұл кітапта қазақ халқының әр түрлі тақырыптардағы мақал-мәтелдері неғұрлым толық жинақталған. Халқымыздың аса бай асыл қазынасы энциклопедиялық жүйеге түсіріліп, барлық бөлімдер мен тараулар, тақырыптық топтамалар әліпби ретімен берілген. Кітап жас-өспірімдерге, студенттерге және жалпы оқырман қауымға арналған.

ИБ №8

С $\frac{4702250205}{00(05)-07}$

ББК 82.3 Қаз.

ISBN 9965-893-12-8

© “Қазақ энциклопедиясы”, 2007.

ҚҰРАСТЫРУШЫДАН

Дана халқымыздың ең ежелгі де аса бай мәдени мұрасы — мақалдар мен мәтел сөздер. Бұл қайнар көзі өмір бақи суалмайтын, қайта уақыт өткен сайын толысып, жаңара беретін, әр заманның талап-тіршілігін, қалыптарын танытып, тілге нәр, сөзге ерекше әсемдік пен ұтымдылық құятын үлкен байлық. Ол әр кезеңде көсемдер мен шешендердің, ақындар мен абыздардың, батырлар мен билердің ауыздарынан шыққан ұтымды да ұшқыр, өрнекті ойларымен толысып отырады. Мақал-мәтелдер көп ретте халқымыздың әдет-ғұрпын, салт-сана, танымы-талғам, талап-парыз нормалары қызметін атқарып келді, алдағы уақытта да солай бола берері сөзсіз.

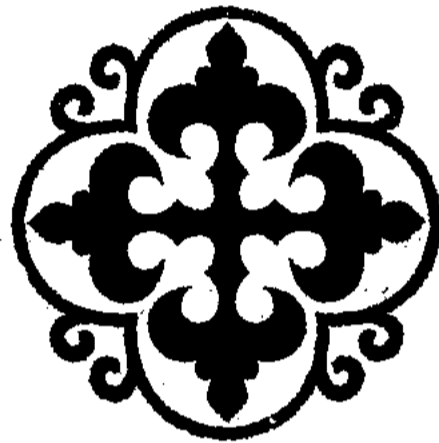
Оқырман қауымға ұсынылып отырылған бұл кітапқа кезінде әртүрлі жинақтарда, күнделікті баспасөзде жарияланған, ел ауызында жүрген он бір мыңнан астам мақал-мәтел жинақталған. Оған сонау Бұхар жыраудан басталатын айтулы ақындар мен билердің шығармаларындағы гибратты сөздер де енгізілді. Ел арасына кең тарап кеткен кейбір жекелеген ұлағатты сөздерді алғаш айтқан, немесе алғаш қолданған (пайдаланған) авторын көрсетуге әрекет жасадық. Мыс., бұлардың ішінде “Жақсы жүрген жеріне кент салады, Жаман жүрген жеріне өрт салады”, “Жақсы жігіт сөзіне сақ тұрады” деген көркем де нақыл сөздерді Шәкерім мен Сүйінбайдың айтқанына біз сенімді болсақ, “Малым-жаным садағасы, жаным-арымның садағасы”, “Қанағат қарын тойғызар, Қанағатсыз жалғыз атын сойғызар” деген ойлар біз шығармаларында алғаш пайдаланған адамдар ретінде атаған Құнанбай мен Мөңке биден бұрын да халық ауызында айтылып жүрген сөздер болуы әбден мүмкін.

Кітапқа жинақталған мақалдар саны өте көп болғандықтан мүмкіндігінше олардың қайталанбау жағын қарастырдық. Мақалдарды алдымен әліппелік тізбе бойынша топтастырып, тазаладық. “Ананың ізін қыз басар, Атаның ізін ұл басар” сияқты мақалдардың екі жолын ауыстыра салыстырдық. Мақал-мәтелдерді тақырыптық топтастыру мәселесі өт қиын шаруа. Өйткені қазақтың бір мақалы бірнеше мағна беріп, бірнеше тақырыпты қамтиды. Біз олардың негізгі мағнасын алға шығардық та, мынандай ірі тарауларға топтастырдық: 1. Отан. Туған жер. Халық. Ынтымақ; 2. Адам. Ата-ана. Ерлі-зайып. Бала; 3. Ерлік. Еңбек. Дос. Дұшпан; 4. Адам мінездері; 5. Уақыт. Қарым-қатынас. Қаза. Жақсылық пен жамандық. Көз бен көңіл; 6. Тәлім-тәрбие. Баршылық-жоқшылық. Дәм-тұз. Денсаулық; 7. Күш-қуат. Сауда-саттық. Бақыт. Ойын-сауық. Сөз бен тіл. Салт-сана. Нанымы-сенім. 8. Төрт түлік. Хайуанаттар. Табиғат құбылыстары. Бұл тақырыптарға

топтастырылған мақал-мәтелдердің қажеттісін оқырманның тез тауып алуы үшін іштей бірнеше нақтылы тақырыпшаларға бөліп, оларды әліппелік тәртіппен тіздік. Мыс., бірінші тарау 17 тақырыпшаға, төртінші тарау 31 тақырыпшаға жіктелген...

Мақалдарды жинақтау барысында Ө.Тұрманжановтың 1957, 1959, 1980 жылдарда баспадан шыққан мақалдар кітаптарын, А.Баржақсы баласының 1923 жылы Мәскеуде жарық көрген “Мың бір мақалын”, “Бес ғасыр жырлайды”, Батырлар жыры, “Ел аузынан” кітаптарының әр жылдардағы басылымдарын, он томдық “Қазақ тілінің түсіндірме сөздігін”, “Лениншіл жас”, “Қазақ өдебиеті”, “Ана тілі” газеттерін пайдаландық.

I. ОТАН. ЕЛ. ТУҒАН ЖЕР. ХАЛЫҚ. ЫНТЫМАҚ

Отан от басынан басталады

Алтын ұяң — Отан қымбат,
Құт-берекең — атаң қымбат,
Аймалайтын — анаң қымбат,
Асқар тауың — әкең қымбат (Қазыбек би).

Бұлбұл гүлзарын сүйеді,
Адал адам Отанын сүйеді.

Жауда қалған бұлбұлдан
Отанға қайтқан ит артық.

Орағың өткір болса, қарың талмайды,
Отаның берік болса, жауың алмайды.

Отан елдің анасы,
Ел ердің анасы.

Отан қадіріне жетпеген
өз қадіріне жетпейді.

Отан от басынан басталады.

Отан оттан да ыстық,
жалыны бар шоктан да ыстық.

Отансыз адам — ормансыз бұлбұл.

Отансыздың оты жанбайды.

Отан үшін еңбек етсең
халқыңның сүйген ұлы боласың.

Отан үшін күрес — ерге тиген үлес.

Отан үшін отқа түс — күймейсің,
Арың үшін алыссаң — өлмейсің.

Отаны бірдің жүрегі бір,
Жүрегі бірдің тілегі бір.

Отанын сатқан оңбас.

Отанын сүйген: отқа жанбайды,
суға батпайды.

Отаның тыныш — сен тыныш.

Ел іші алтын бесік

Адам елінде, қоға көлінде көгерер.

Азған елдің баласы бірін-бірі жамандар,
қакпан құрып алдына құлатуға амалдар.
Озған елдің баласы бірін-бірі “батыр” дер,
қойны-қоншы құйылып, толып тұрған ақыл дер.

Аз қойда айран бар, өре жоқ,
Аз елде азар бар, төре жоқ.

Айрылған болсаң еліңнен,
қуатың кетер беліңнен.

Айрылған ел — азады,
Қосылған ел — озады.

Ақбөкенді “жатыр” деме,
Көшкен елді “отыр” деме.

Аққу көлге, ер елге паналайды.

Арқа сүйер елің болсын,
Аунап жатар жерің болсын.

Алысып ойнар теңің болсын,
Сүңгіп бойлар көлің болсын.

Арша өскен жерінде,
Азамат өскен елінде.

Атауы кеткен елдің матауы кетеді.

Бабын тапсаң: байлық — жерде,
береке, салтанат — елде.

Бақа көлінде патша,
Балық суында патша,
Жігіт елінде патша.

Бақа көлін сүйеді,
Бұлдырық шөлін сүйеді,
Ер жігіт елін сүйеді.

Білек түр де еңбек ет,
Етек түр де елге жет.

Дос та елден, жау да елден (Дулат).

Ел аралаған сыншы болар,
Орман аралаған үйші болар.

Ел артындағы шаң жұтады,
Ел алдындағы май жұтады.

Ел ауызы дуалы,
Көп ауызы куәлі.

Ел барда ер қор болмас,
Ер барда ел қор болмас.

Ел боламын десең — бесігінді түзе.

Ел бұзылса салады шайтан өрнек (Абай).

Елге берсең асыңды
ел қадірлер басыңды.
Итке берсең асыңды
ит мүжиді басыңды.

Елге дұшпан жерге сыймас,
Жерге дұшпан елге сыймас.

Елге, елек те керек, желек те керек.

Елге ел қосылса — құт,
Желге сел қосылса — жұт.

Елге ерсі іс істеме.

Елге жақса қылығың — елдің іші тынымың.
Елге жақпаса қылығың — үзіледі жұлының.

Елге келген жұмысқа:
жақсы жүрер қайысып,
жаман жүрер майысып (Майлықожа).

Елге қылған жақсылық еленбей қалмайды,
Еңбек еткен ерінбей кенелмей қалмайды.

Елге мал көптік қылмайды,
Жерге тал көптік қылмайды,
Тарыға май көптік қылмайды,
Күрішке су көптік қылмайды.

Елге сыймаған жерге сыймайды.

Ел даусыз болмайды,
Ер жаусыз болмайды.

Елде болса ерінге тиеді,
Ауылда болса ауызға тиеді.

Ел дегенде езіліп,
жұрт дегенде жұмылып істе.

Елді ерке бұзады,
Етті желке бұзады.

Елді есі кеткен жамандайды.

Елді жерде түлкі аштан өлмес.

Елді жер — еңісті жер,
Еңісті жер — жемісті жер.

Елді қу бұзады,
Сүтті су бұзады.

Елдің даңқын қонағы шығарар,
Жердің даңқын бұлағы шығарар.

Елдің елдігі ерінен танылар,
Елдің байлығы жерінен танылар.

Елдің көзі елу.

Елдің күші елу батпан.

Елдің күші селдің күші.

Елдің іші береке,
Көптің іші мереке.

Елді сөкпе, кенді төкпе.

Ел ебелек емес,
Ер көбелек емес.

Ел-елдің бәрі жақсы,
өз елің бәрінен де жақсы.

Еленем десең елге жақ,
Жер еmem десең жерге жақ.

Елеулі болғың келсе елден ас.

Ел жаусыз болмас,
Жер таусыз болмас.

Ел-жұртыңның қадірін,
Іс түскенде білерсің.
Сары тонның қадірін,
Қыс түскенде білерсің.

Ел жүрген жер береке,
Ер жүрген жер мереке.

Ел қонысынан айрылса,
Ер ырысынан айрылады.

Ел құлағы елу.

Елмен дауласпа, ермен жауласпа.

Елмен көрген еленбес.

Ел мойны жуан.

Ел ұлсыз болмас,
Жер гүлсіз болмас.

Ел ұнатқан ұлын жасқамайды.

Ел ұстасаң кек ұстама.

Елім бай болсын десең —
жеріңнің бабын тап.
Ерім сай болсын десең —
еліңнің бабын тап.

Елім — теңіз, ер — шөміш (Жиенбай жырау).

Елі мықтының — белі мықты.

Елін бөлген екі өледі,
Жерін бөлген жеті өледі.

Елін біреу қымай кетеді,
біреу сыймай кетеді.

Елін елсінбеген, жерін жерсінбеген —
жат жұрттың аяғын жалар, саяғын бағар.

Елінен безіп, елсізде өлгеннің
екі көзін қарға шұқиды.

Елін сүйгеннің еңсесі биік.

Елінді жамандама — шығар төрің,
Жерінді жамандама — кірер көрің.

Елінді сүйсең ерлік істейсің.

Елінді тастап шетке кетпе,
шетке кетсең де көпке кетпе.

Елің жаман болса — бір жақсыны сығала,
Атың жаман болса — ақ текенің мүйізімен тағала.

Елің сені елесе — еңбегіңнің жанғаны,
Елің сені шенесе — көз қырына алғаны.

Ел іші алтын бесік.

Ерден аспақ бар, елден аспақ жоқ.

Ерді ел өсіреді,
Жерді гүл өсіреді.

Ерді ел теңгерер.

Ердің айнасы — елі,
Жердің айнасы — көлі.

Ер елімен жақсы,
Жер кенімен жақсы.

Ер елінде қадірлі,
Гүл жерінде қадірлі.

Ер елін табады,
Ақылды теңін табады.

Есептескен ел болмас,
Етекпен кескен жең болмас.

Ескерген ескісін сақтайды,
Ел болған естісін сақтайды.

Естімеген елде көп.

Есі бүтін елден шықпайды,
елінің қырын жықпайды.

Есің барда елің тап.

Етекті ел — есепті ел.

Жанжалды елге жақын қонба,
Оқпанды жерге егін салма.

Жат елдің жақсысы болғанша,
өз еліңнің сақшысы бол.

Жер бауыры суық,
Ел бауыры жылы.

Жұтаған ел жұртын мақтайды,
Ашыққан ел құртын мақтайды.

Жығылған жерге сүйенеді,
Жыққан елге сүйенеді.

Жыртық жерді жел табар,
Шын бақытты ел табар.

Жігіті жүзге жеткен елді жүзіқара кемітеді.

Кеңесті ел азбас,
Кеңінен пішкен тон тозбас.

Көлде жүрген қоңыр қаз қыр қадірін не білсін.
Қырда жүрген дуадақ су қадірін не білсін.
Ауылдағы жамандар ел қадірін не білсін (Асан қайғы).

Көп ауырған ем табады,
Көп адасқан ел табады.

Көп ел — сарқылмас көл.

Қаз бен үйректің панасы — көл,
Жесір мен жетімнің панасы — ел.

Қалың елдің қарапайым жүрегі,
соны білсең сияпатың жүреді.

Қара жерді жамандама
қайтып сонда барсың.
Қауым елді жамандама
қарғысына қаларсың.

Қарамықтың дәні болғанша
бидайдың сабаны бол.
Жаман елдің жақсысы болғанша
жақсы елдің жаманы бол.

Қасықпен көлді құрта алмайсың,
Қастықпен елді құрта алмайсың.

Қона берсе жерің тозар,
Шаба берсе елің тозар.
Жасай берсе ерің азар,
Ерің азған кезде елің азар (Шал ақын).

Құт қонған елде Қыдыр қыдырып жүреді.

Озар елдің: қызы мінезді,
ұлы өнерлі келеді.

Өзге елге ұл болғанша
өз еліңе құл бол.

Өзек қуа ағады өзен судың саласы,
Алыстан сәлем береді әдіпті елдің баласы.

“Өз елімнің басы болмасам да
сайының тасы болайын”.

“Өз елім — өлең төсегім”.

Өз елінде барқадар таппағанның
өзге елде жүйрігі шапайды.

Өз елінде сызу сызбаған,
кісі елінде нақыш салады.
(ҚҰРМАС) Өз елінде шекпен пішпеген,
кісі елінде мақпал пішеді.

Өз елің — тұғырың,
Өз жерің — қыдырың.

Өз жерінде жер табылғанмен
өз елінде ел табылмайды.

Өз мінін білген өзгеге төрелік берер.

Өзін-өзі білген ер бақытты,
Өзін-өзі билеген ел бақытты.

Өсер елдің баласы
қозысын күтіп қой қылар.
Өспес елдің баласы
қозысын сойып той қылар.

Өсетін елдің қарты — қазына,
Өспейтін елдің қарты — қазымыр.

Сағынған елін аңсайды,
Сарыала қаз көлін аңсайды.

Сырдың елі — жырдың елі.

Тау ағашсыз болмас,
Ел ұрыссыз болмас.

Тау белгісі тас болар,
Бар белгісі ас болар.
Азған елдің белгісі —
бір-біріне қас болар.

Тоғай аралаған үйші болады,
Ел аралаған сыншы болады.

Тозар елдің жанжалы бітпес,
Озар елдің арманы бітпес.

Тозған елді там жияр.

Толған ел тарихын таспен жазады,
Тозған ел тарихын жаспен жазады.

Шетте жүріп тарығарсың,
өз еліңді сағынарсың.

Іргесі берік елді жау алмас,
Дауысы бірге елді дау алмас.

Жері байдың елі бай

Әуелі тәңірі жерге береді,
Жерге берсе елге береді,
Елге берсе ерге береді.

“Барар жерің Балқан тау,
ол да біздің көрген тау”.

Бидай қырда, күріш Сырда,
Жемістердің ғажабы Жетісуда.

Бұрын қонған қоныс алады,
Кейін қонған өріс алады.

Генш* төбе, генш төбе,
өзіміздің пейіш төбе.

Еділ ел болып келгенге су болады
едірейіп келгенге у болады.

Екпесең жер қысырайды,
Күтпесең көл қысырайды.

Жақсы жерге жатсаң —
жақсы-жақсы түс көрерсің.
Жаман жерге жатсаң —
жаман-жаман іс көрерсің.

Жақсы жердің қадірін
қожасы емес құл білер.

Жақсы жер жан тынысы,
Жақсы өнер жігіт ырысы.

Жаман қоныстан жақсы жүріс артық.

Жапырағы қамқадай, топырағы торқадай.

Жасыл желек жердің көркі.

*Генш — кірпіш күйдіретін орын.

Жердің жарлысына ердің сорлысы қонар.

Жердің көркі орман, тоғай, бұлағы,
Елдің көркі қала, қыстақ, тұрағы.

Жердің тілін білсең,
тілдей жерден жылдық өмір аларсың.
Елдің тілін білсең,
елге сыйлы болып жағарсың.

Жер екеш жер де ауырады.

Жер екеш жердің де құлағы бар.

Жер емген ел болады,
Жер қадірін білмеген елдің
өмірінде ырысы кем болады.

Жер жарасты көрінер өзенімен, көлімен,
Ел жарасты көрінер еңбегі жанған ерімен.

Жер көнді жақсы көреді,
Ат жемді жақсы көреді.

Жер — қазына, су — алтын.

Жер құнарын мал білер (Қорқыт).

Жер құтты болса, мал сүтті болады.

Жерлі құланды терлі құлан аударады.

Жермен келген жермен кетеді,
Желмен келген желмен кетеді.

Жер ортасы Көктөбе,
жетем деп оған өктеме.

Жер тозса — тақыр,
Ер азса — пақыр.

Жер тойғаны ел тойғаны.

Жер тоқ болса сен де тоқ.

Жер тұсауы түнде алынар.

Жер шайқалса төбеге қатер,
Ел шайқалса төреге қатер.

Жер шаршаса өнім бермес.

Жер шежіресі — ел шежіресі.

Жер ырыстың кіндігі,
Еңбек ырыстың қызығы,
Білім ырыстың тізгіні.

Жері жуалының сөзі дуалы.

Жерім малға жай,
Елім жанға жай.

Жеріне қарай астығы.

Жеріне қарай егін ек,
Жолына қарай жегін жек.

Жеріне қарай жыланы,
Жасына қарай құланы.

Жерінен айрылған жиде желге ұшар.

Жерінен ауғанға жеті жыл қоныс жоқ.

Жерінен кеткен елге қиындық,
Үйірінен айрылған малға қиындық.

Жерін қорлаған жеріне сыймайды,
Елін қорлаған еліне сыймайды.

Жерінді баптай білсең —
астықты қаптай білесің.

Жеріңе жақсылық қылғаның —
тасты дей бер қырманың.

Жеріңнен аусаң жақсы атыңды тастап ау.

Жері семіздің малы семіз.

Жұрт жұтаса жұтық.

Келісті келбет ерде бар,
Қымбатты қазына жерде бар.

Көк шықпаған жер көтерем мал сияқты.

Көрмеген көлде білмеген құстың даусы естіледі.

Қара жерге қар жауар,
қарды көрген бір мұрат.
Қара жерден қар кетер,
жерді көрген бір мұрат.

Қара жердің қадірін
ойда-қырда сарт білер.

Кер құланның қадірін
ойда-қырда қақ білер.

Қара жер қарыз арқаламайды.

Қары бар жерде қаһар бар,
Кені бар жерде шаһар бар.

Қос қадірін жеккен біледі,
Жер қадірін еккен біледі.

Мекенінен безген құланның
кетеді басы сауғаға.
Жерінен безген ұланның
түседі басы саудаға.

Орыс жерінде орман көп,
өзен, сулы қорған көп.

Сүдігермен жүргеннің аты майрылар.

Сыр бойында малы бардың
Тәшкентте қарны тоқ.

Танымайтын жердің ой-шұқыры көп.

Тар жерде тамаша болма,
Кең жерге қорықшы болма.

Үңгір, үңгірде күңгір.

Шегараң берік болмай,
басында ерік болмайды.

Шөлді жердің отын киік білер,
Сулы жердің қадірін құлан білер,
Ұзақ жолдың сырын түйе білер,
Шытырманды тау қойнауын түлкі білер (Қорқыт).

Туған жер — тынысың

Аққу көлін аңсайды,
Адам туған жерін аңсайды.

Ата қоныс — алтын мекен.

Атамекен — анаң екен,
Қысылғанда панаң екен.

Атамекен туған жер:
кір-қоңыңды жуған жер,
кіндігінді кескен жер,
кісі болып өскен жер.

Әркімнің өз жері — Мысыр шаһары.

Әркімнің өз жері — ұрмақ.

“Бақыр қазан қайнаса бәріміздің бағымыз,
Туған жердің әр тасы біздің алтын тағымыз”.

Бақа батпағына,
балық көліне.

Баланың өскен бесігі
кең дүниенің есігі.

Басқа жердің отынан
туған жердің түтіні артық.

Дарақ бір жерден көгереді.

Дуадақ шөлін мақтайды,
Көкала қаз көлін мақтайды.
Кемеңгер елін мақтайды,
Дихан жерін мақтайды.

Ерінбеген елге жетеді.

Ерінен айрылған көмгенше жылайды,
Елінен айрылған өлгенше жылайды.

Жалықтырса ұзақ сапар, жат мекен
Туған елдің түтіні де тәтті екен.

Жат жерде жаның қиналса —
ел қадірін білерсің.
Жұтым суға зар болсаң —
көл қадірін білерсің.

Жат жердің қаршығасынан,
өз жеріңнің қарғасы артық.

Жекен жерінде көгерер,
Ер елінде көгерер.

Ит екеш ит те туған жерін аңсайды.

Ит тойған жеріне,
Ер туған жеріне.

Кісі елінде күркірегенше,
өз елінде дүркіре.

Кісі елінде сұлтан болғанша,
өз елінде ұлтан бол.

Мал екеш мал да от жеп,
су ішкен жеріне тартады.

Өз інінде көртышқан да батыр.

Пәлен жерде пайда бар,
өз жерінде қайда бар?

Сұңқар қиясын сағынады,
Торғай ұясын сағынады.

Туған елдің тезегі де дәрі.

Туған елің болмаса,
Тумай-ақ қойсын күн мен ай.

Туған жерге туың тік.

Туған жердей жер болмас,
Туған елдей ел болмас.

Туған жердің жері де көрікті,
елі де сүйікті.

Туған жердің жуасы да тәтті.

Туған жердің күні де ыстық,
күлі де ыстық.

Туған жердің қадірін шетте жүрсең білерсің.

Туған жердің тасы да болысады.

Туған жердің торғайы да сүйкімді.

Туған жердің торғайы: тұрымтайдай көрінер,
құлыны тайдай көрінер,
қыздары айдай көрінер.

Туған жердің түйе жейтін жапырағы да дәрі,
түйе аунайтын топырағы да дәрі.

Туған жер — тұғырың,
Туған ел — Қыдырың.

Ұлтарактай болса да
ата қоныс — жер қымбат.
Ат төбеліндей болса да
туып-өскен ел қымбат.

Ауылдастың анты бір

Айтысқан ауыл болмас,
Болыспаған бауыр болмас.

Алыс деп ауылыңа бармаймысың.

Ауыл аймағымен, бота тайлағымен.

Ауыл болсаң — қауым бол.

Ауылға айтсаң — асар,
Көршіге айтсаң — қосар.

Ауылға барсаң қона бар,
Қамысты көлде сона бар.

Ауылға жақындағанда ит озады.

Ауылда лақ туылса
адырдың шөбі көгереді.

Ауылдан шыққан күні байға қонба, сайға қон:
бай пәле болады.
сай пана болады.

Ауылдас, ауылдаспен қауымдас.

Ауылдастың анты бір.

Ауылдасың жақсы болса ағайының не керек.
Алғаның жақсы болса айтың, тойың не керек.

Ауылдың жақсылығы жолынан білінер.

Ауыл иті ала болса да бөрі келгенде бірігеді.

Ауыл итінің достығы сүйек тастағанша.

Ауыл итінің құйрығы қайқы.

Ауыл қарайлас, шаруа орайлас.

Ауыл малы бұралқы ақылы жоқ жаманға (Шортанбай).

Ауыл толы есектен,
Арық та болса ат жақсы.

Ауыл түбі — бірлік,
Қауым түбі — тірлік.

Ауыл үйдің моншағын күндіз ұрлап,
түнде тақ.

Ауылы араластың қойы қоралас.

Ауылы басқа алдырмас,
Ауылың сені қалдырмас.

Ауылы бүтінді аман де,
Елі бүтінді есен де.

Ауылы бірдің — аузы бір.

Ауылы жақын ит қасқырдан қорықпас.

Ауылын көріп азаматын таны.

Ауылыңда қария болса,
жазып қойған хатпен тең.
Ауыл сыртында төбе болса,
ерттеп қойған атпен тең.

Әр түлкінің өрісі басқа,
Әр ауылдың қонысы басқа.

Бір ауылда бір үй аш болса,
бар үй аш.

Бір ауылдың малын бақпасаң,
мың ауылдың малын бағарсың.

Елін жамандаған елеусіз қалады,
Ауылын жамандаған атаусыз қалады.

Кесек-кесек дау-жанжал
кер кеткеннің аулында.
Кесек-кесек өтірік
кер кеткеннің аузында.

Көрген жерде ауыл бар.

Күн түспеген үйге құшынас түстенер.

Қазақ ауылы қарайлас,
Шеру соңы қарайлас.

Өрісі жуық от оттайды,
Ауылы жуық ас ішеді.

“Сен құдайға жеткенше,
мен ауылға жетермін”.

Өз үйім — өлең төсегім

Адам кірмес қара үйдің құлағаны мақұл (Қорқыт).

Екі үй біріксе, бір үй жоқ болады.

Ерлі-байлы ұрысар да көрісер,
көрісер де келісер.

Ерлі-зайып қос егіз.

“Жақсы да болса өз үйім,
жаман да болса өз үйім —
кең сарайдай боз үйім”.

Иесіз үйдің оты жанбайды.

Қуыс үйден құр шықпа.

Ойдағы үй — селдікі,
Өрдегі үй — желдікі.
Жазықтағы үй — елдікі.

“Ой-хой, менің өз үйім,
Кең сарайдай боз үйім”.

Ордаға керек — отауға да керек.

Ор қазғанша қасыңа,
Үй салғайсың досыңа.

Отау үй — оңаша бас.

Отау үй оңаша келеді,
отындары тамаша келеді.

От басы ала болса,
кереге басы сайын пәле болар.

От басына өрт салма.

Өз үйім — өлең төсегім

Туған үйдің түтіні жылы,
Туған ананың күтімі жылы.

Түздегі май ішеді,
Үйдегі зәр ішеді.

Түгін шыққан үй жылы,
Төскейлей шыққан күн жылы.

Үй баласымен базарлы,
қонағымен ажарлы.

Үй болған соң: белбау да керек,
желбау да керек.

Үй болған соң шыны-аяқ сылдырламай тұрмайды.

Үйге келгенде үйдей өкпенді айтпа.

Үйге кірген жыланды да басына ақ құйып шығарады.

Үйге ұт* кірді —
егіншінің көкейіне құт кірді.

“Үйде — атан, түзде — бурамын”.

Үйде бір күн ұрыс болса,
қырық күндік ырыс кетеді.

Үйдегі есепті базардағы нарық бұзар.

Үйдегі нарық көшеге тура келмейді.

Үйде кісісі көп болса,
далада кісі тимейді.

Үйден ұзап шықпасаң
қатынға қадірің болмайды.
Ауылдан ұзап шықпасаң
жақынға қадірің болмайды.

Үйде оңбаған түзде де оңбайды.

Үйде өскен бұзау түзде өгіз болмайды.

Үйде шешен дауға жоқ,
Үйде батыр жауға жоқ.

Үйді қырық еркек толтыра алмайды,
бір әйел толтырады.

Үйдің басын қатын қосар,
Елдің басын батыр қосар.

Үйдің жылы-суығын қыс түскенде білерсің,
Ағайынның алыс-жақынын іс түскенде білерсің.

Үйдің көркі — сандық.

Үй иесі мейірлі отырса,
қонақ көңілді отырады.

“Үйлері қоңыр екен” деп
көп ауылдан кетпеңіз.

* Ұт — киіз үйдің есігінен түскен күн, 19 ақпан мен 20 наурыз арасы.